

İSHAK b. İMRÂN

(إسحاق بن عمران)

(ö. 290/903)

Ağlebîler dönemi hekimlerinden.

Bağdat asıllı olup "Semmu Sâa" lakabıyla anılmaktadır. Tıp alanında başarı gösterdiği ve Bağdat'taki ilim çevrelerinde temayüz ettiği anlaşılmaktadır. Hakkındaki en eski kaynak olan İbn Cülcül'ün *Ṭabaḳâtü'l-eṭṭebbâ'*na göre Ağlebî Hükümdarı III. Ziyâdetullah'ın ısrarlı çağırısına uyarak Kayrevan'a gitmiş ve onun hizmetine girmiştir. Ziyâdetullah, kendisini ikna edebilmek için hem yüklü bir para ve mal teklifinde bulunmuş, hem de istediği zaman memleketine dönebileceğine dair bir belge yazarak ona vermiştir. Ancak hükümdar bunların hiçbirini yerine getirmemiştir. İshak b. İmrân, nefes darlığından şikâyetçi olan sultana sıkı bir perhiz uygulamış, fakat Endülüslü genç bir yahudi hekimin kendisiyle yakınlık kurarak aksi yönde telkinlerde bulunması üzerine sultan perhizi bozmuş, bu olay onun İshak ile arasının açılmasına sebep olmuştur. Sonuçta hastalığı iyice ağırlaşan sultan tekrar kendisine başvurunca İshak bu defa ağırdan almış, bu durum Ziyâdetullah'ın öfkelenmesine yol açmıştır. Tedaviden sonra iyileşen sultan ayılığını kesince İshak Kayrevan'da muayenehane açarak geçimini temin etmeye çalışmıştır. Halkın ona gösterdiği ilgi rakiplerinin kıskançlığına yol açmış ve sonunda bu çevreler, sultanın İshak'a duyduğu marazî öfkesini yeniden harekete geçirmeyi başarmıştır. Sultanın emriyle hapse atılan İshak, bir süre sonra halkın tepkisiyle serbest bırakılmışsa da öfkesini yenemeyen sultan tarafından bilek damarları kestirilmiş ve kan kaybindan ölmüştür (İbn Cülcül, s. 84-86).

İbn Cülcül ile onu takip eden İbn Ebû Usaybia ve İbn Fazlullah el-Ömerî gibi müellifler, Mağrib'de tıbbın ve felsefenin yayılmasında İshak b. İmrân'ın öncü rolü olduğunu kaydetmektedir. Ayrıca onun farmakoloji ve melankoli (mâlihülyâ) konusundaki uzmanlığı da vurgulanmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki İshak b. İmrân, hizmetinde bulunduğu sultanın yalnızca nefes darlığı şikâyetini değil sinir hastalığını da tedavi ediyordu (a.g.e., s. 86).

İshak b. İmrân'ın melankoli hastalığı konusundaki görüşleri üzerine inceleme yapan Selîm Ammâr, onun biyografisi

hakkında klasik kaynaklardakilerden farklı bazı bilgiler vermektedir. Buna göre İshak Sâmerra'da doğmuş, genç yaşta tıp öğrenimini bitirip Bağdat'taki Dârülhikme çevresinde seçkin bir yer edinmiş, Kayrevan'daki Dârülhikme'nin temellerini de o atmıştır (Selim Ammar, I [1981], s. 177-178).

Eserleri. 1. *Kitâb fi'l-mâlihülyâ*. Bilinen tek yazma nüshası Münih Staatsbibliothek'te kayıtlı olup (nr. 805/2, vr. 89^b-120^b) Constantinus Africanus tarafından *De Melancholia* adıyla Latince'ye çevrilmiştir (Basileae 1536). İshak b. İmrân, Batı tıp dünyasında bu tercüme sayesinde tanınmıştır (Ullmann, s. 125-126). Onun belirttiğine göre kendisinden önceki hekimler bu hastalıkla ilgili derin araştırmalar yapmamışlardır; kendisini böyle bir eser yazmaya sevkeden husus da bu sahadaki boşluk olmuştur. İki bölümden oluşan eserin birinci bölümünde melankolinin tanımı, sebepleri ve farklı klinik tezahürleri ele alınmış, ikinci bölümde tedavi şekilleri üzerinde durulmuştur (Selim Ammar, I [1981], s. 178-183). Kitabın Constantinus Africanus tarafından yapılan tercümesiyle mukayeseli olarak ele alındığı modern bir neşrini ve Almanca tercümesini Karl Garbers gerçekleştirmiştir (*Makâla fi'l-mâlihülyâ: Vergleichende kritische arabisch-lateinische Parallelausgabe* [Abhandlung über die Melancholie]-Constantini Africani libri duo de Melancholica. Hamburg: Buske 1977). 2. *Kitâbü's-Şimâr*. Câlînûs'un (Galen) botanik üzerine yazılarından derlenmiştir. 3. *Kitâbü'l-'Unşur ve't-tamâm fi't-tıb*. Farmakoloji hakkındadır. 4. *Kitâb fi'l-faşd*. 5. *Kitâb fi'n-nabz*. 6. Yiyecekler hakkında bir risâledir (son beş eserin yazma nüshaları için bk. Sezgin, III, 266-267).

Ebû Bekir er-Râzî'nin *el-Hâvî* adlı eserinde İshak b. İmrân'ın yiyecek ve ilaçlar hakkındaki yazılarından çok miktarda ıktibas yer almaktadır (a.g.e., III, 267). Müellifin, İbn Ebû Usaybia'nın listesinde yer alıp (*Uyûnü'l-enbâ'*, s. 479) günümüze ulaşmayan diğer eserleri de şunlardır: *Kitâbü'l-Edvîyeti'l-müfreda*, *Maḳâle fi'l-istîşkâ'*, *Maḳâle vecîze* (farmakolojiye dair), *Kitâbü Nüzheti'n-nefs*, *Maḳâle fi 'ileli'l-külunc ve envâ'ihî ve şerhi edvîyetihi*, *Kitâb fi'l-bevl min kelâmi İbukrât ve Câlînûs ve ğayrihimâ*, *Kitâb (ceme'a fihî aḳâvile Câlînûs) fi'ş-şarâb*, *Mesâ'il mecmû'a bi'ş-şarâb*, *Ke-lâm fi beyâzi'l-mi'de ve rusûbi'l-bevl ve beyâzi'l-menîy*.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Cülcül, *Ṭabaḳâtü'l-eṭṭebbâ'* (nşr. Fuâd Seyyid), Beyrut 1985, s. 84-86; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ'*, s. 478-479; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, IX, 307-308; M. Ullmann, *Die Medizin im Islam*, Leiden 1970, s. 125-126; Brockelmann, *GAL*, I, 266; *Suppl.*, I, 417; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, II, 236; Sezgin, *GAS*, III, 266-267; Zirikli, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 295; Selim Ammar, "A Review of Ishâq Ibn Umran's Book on Melancholia", *Islamic Medicine*, I, Kuwait 1981, s. 177-183.

HASAN ŞAHİN - A. KÂMİL CİHAN

İSHAK b. KÜNDACIK

(إسحاق بن كنداجيق)

Zü's-seyfeyn İshâk b. Kündacık el-Hazerî
(ö. 279/892)Abbâsiler'in önde gelen
Türk kumandanlarından.

Halife Mu'temid-Alellah 259'da (873), on dört yıldan beri Basra ve civarını hâkimiyetleri altında tutan Zenciler'e karşı Türkler'den oluşan bir ordu hazırladı ve kumandanlığına Mûsâ b. Boğa el-Kebîr'i getirdi. Mûsâ'nın emirlerinden olan İshak b. Kündacık da (Kündac) on ay kadar süren savaşlar sırasında Zenciler için Basra'ya gelecek olan erzak ve mühimmat yollarını kesmekle görevlendirildi. Bu görevi başarıyla yerine getiren İshak, Mûsâ b. Boğa'nın yerine geçen oğlu Ahmed'in Mûsâ b. Otamış'ı Diyârırebîa'ya vali olarak göndermesini kabullenmeyip kendine bağlı birliklerle Dicle kıyısındaki Beled şehrine gitti. Buradaki Ya'kûbî hristiyanlarını hâkimiyeti altına aldıktan sonra Nusaybin ve civarını da kendine bağladı (266/879). Ardından Musul'a geçti ve muhtemelen aynı yıl Musul, Diyârırebîa ve İrmîniye valiliğine getirildi. İshâ b. Şeyh, İshak b. Eyyûb ve Ebû'l-Mağrâ b. Mûsâ'nın kurduğu üçlü ittifak kuvvetlerini Nusaybin'de mağlûp eden İshak b. Kündacık onları Âmid'e kadar takip etti ve mallarına el koydu (Ramazan 267 / Nisan 881).

Halife Mu'temid-Alellah, devlet idaresini kontrolü altında tutan kardeşi Muvaffak-Billâh'ın gücünü kırmak için Mısır ve Suriye Valisi Ahmed b. Tolun ile anlaş-tı. Bunu haber alan Muvaffak-Billâh, İshak b. Kündacık'a mektup yazarak halifenin Mısır'a gitmesine engel olmasını istedi. Harekete geçen İshak, Sâmerrâ'dan Mısır'a gitmek üzere yola çıkmış olan halifeyi Kûhayl denilen yerde karşıladı ve kendisine âdeta esir muamelesi yaparak Sâmerrâ'ya getirdi (5 Şâban 269 / 17 Şubat 883). Muvaffak-Billâh ve kâtibi Sâid b. Mahled, bu başarısından dolayı İshak'a